Inspectie Veiligheid en Justitie
Ministerie van Veiligheid en Justitie

De nekklem

Thematisch onderzoek naar aanleiding van de toepassing van een nekklem in het Zuiderpark

Inhoudsopgave

Voorwoord

Het overlijden van de heer Henriquez na zijn aanhouding in het Zuiderpark in Den Haag leidde in de zomer van 2015 tot vragen over de toepassing van de zogenoemde nekklem. Voorliggend rapport is het resultaat van het onderzoek dat de Inspectie Veiligheid en Justitie heeft uitgevoerd naar training en toepassing van deze techniek door de politie, de Koninklijke Marechaussee en de Dienst Justitiële Inrichtingen.

De samenleving verwacht van medewerkers van de onderzochte organisaties dat zij optreden in gevallen waar dat nodig is. Zij kunnen dan in een situatie komen waarin zij een persoon onder controle moeten brengen, ook wanneer deze zich daartegen verzet. Om dat effectief en op proportionele wijze te doen, dienen de medewerkers gebruik te kunnen maken van adequate fysieke technieken, waartoe ook de nekklem behoort.

Het toepassen van een specifieke vorm van de nekklem, namelijk die met verwurging, kent wel risico's en kan leiden tot ernstig letsel. In dit onderzoek constateer ik dat de onderzochte organisaties verschillend met deze risico's omgaan. Dit uit zich in verschillende manieren van trainen en uitvoeren. Hierover hanteren de onderzochte organisaties in Nederland geen gedeelde visie. Ook de politiekorpsen in België en het Verenigd Koninkrijk gaan hier verschillend mee om.

Uit het onderzoek blijkt dat de nekklem een belangrijke functie heeft in de taakuitvoering. Hoewel mijn Inspectie dit niet specifiek heeft onderzocht, kan zonder meer verbieden leiden tot een hiaat in het geweldsspectrum. Met dit rapport beveel ik de onderzochte organisaties aan om een helder standpunt in te nemen over het al dan niet toepassen van verwurgingstechnieken.

J.G. Bos
Hoofd van de Inspectie Veiligheid en Justitie

Samenvatting en conclusie

Op 27 juni 2015 verrichtte de politie in het Zuiderpark in Den Haag een aanhouding en paste daarbij een zogenoemde nekklem toe. De betrokkene overleed de dag erna. De Rijksrecherche stelde een onderzoek in naar deze gebeurtenissen. Daarnaast verzocht de minister van Veiligheid en Justitie de Inspectie Veiligheid en Justitie (hierna: de Inspectie) om een algemeen onderzoek in te stellen naar het gebruik van de nekklem door de politie en naar de opleiding en training van politiemedewerkers in het gebruik van fysieke verwurgingstechnieken om personen onder controle te brengen. De Inspectie betrok ook de Koninklijke Marechaussee (KMar) en de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) bij het onderzoek. De bevindingen luiden als volgt.

De term 'nekklem' is niet eenduidig. Er worden verschillende technieken mee aangeduid waarbij de nek van een persoon wordt omvat. Daarbij kan het gaan om het omvatten van de nek als controletechniek en als verwurgingstechniek. Voorts zijn er twee typen verwurging: lucht- en bloedverwurging. De lijn tussen controle en verwurging is in de praktijk dun. Zo kan een controletechniek bedoeld of onbedoeld overgaan in een verwurgingstechniek.

De onderzochte organisaties hebben verschillende opvattingen over de wenselijkheid van het omvatten van de nek (al dan niet met het oogmerk op lucht- of bloedverwurging) en over de risico's die ermee gepaard gaan. Deze verschillen komen tot uiting in de wijze waarop uitvoerende medewerkers worden opgeleid en getraind. De politie en de DJI hebben een nekklem als controle-techniek in het opleidingscurriculum opgenomen. De nekklem als verwurgingstechniek komt bij geen van de onderzochte organisaties in het opleidingscurriculum voor. Desondanks heeft bij alle organisaties een deel van de medewerkers een verwurgingstechniek aangeleerd gekregen. De praktijk van de opleidingen is dus niet in overeenstemming met de opleidingscurricula.

Daarnaast wordt in de uitvoering verschillend gedacht over welke risico's het grootst zijn bij de toepassing van een verwurgingstechniek. Zo vinden medewerkers van de politie en de KMar veelal dat druk op het strottenhoofd gevaarlijker is dan bloedverwurging, vanwege de kans op schade aan het strottenhoofd en omdat het lang moet doorgaan voordat een persoon het verzet staakt. Medewerkers van de DJI zien juist bij de bloedverwurging grotere risico's, omdat zij het toepassen van een bloedverwurging technisch moeilijker uitvoerbaar achten. Het toedienen van een pijnprikkel door middel van druk op het strottenhoofd vinden zij effectiever.[1]

[1] Bij de bestuurlijke bespreking van het rapport gaf de DJI aan dat dit moet worden gezien in het licht van het feit dat Penitentiair Inrichting Werkers niet beschikken over geweldsmiddelen zoals de politie en de KMar die wel hebben.

Uit het onderzoek blijkt dat in ongeveer een vijfde van de gevallen waarin fysiek geweld wordt toegepast een nek wordt omvat. Het omvatten van de nek is daarmee niet weg te denken uit de praktijk: als controletechniek is het effectief en vrijwel zonder risico. In iets minder dan de helft van de gevallen gebeurt dit echter met het oogmerk op verwurging[2]. Bij het toepassen van een verwurgingstechniek doen zich grotere risico's voor. Zo kan schade ontstaan aan het strottenhoofd, er kan zich hersenletsel voordoen door zuurstoftekort of de betrokkene kan overlijden. Voor zover de Inspectie kon nagaan hebben zich in de periode 2005 - 2015 twee sterfgevallen na fysiek geweld van de politie voorgedaan waarin verstikking de doodsoorzaak was.[3] Naast verstikking door een omvatting van de nek, kan ook houdingsverstikking optreden. Dit kan zich voordoen indien een persoon op de buik ligt, en anderen druk op diens rug uitoefenen.

De Inspectie concludeert dat het omvatten van de nek als controletechniek een veel gebruikte en bruikbare techniek is die in beginsel, mits technisch correct toegepast, weinig risico met zich meebrengt. Het verbieden van deze techniek is dan ook niet op zijn plaats.

Aan de lucht- en bloedverwurging zijn wel (ernstige) risico's verbonden. De Inspectie stelt vast dat de betrokken organisaties in de praktijk uiteenlopende ziens- en handelswijzen hebben ten aanzien van verwurgingstechnieken en de risico's die ermee gepaard gaan. Gegeven de aan deze technieken verbonden risico's is de Inspectie van oordeel dat de onderzochte organisaties een helder en beargumenteerd standpunt dienen in te nemen over de vraag of zij een bloed- en/of luchtverwurging nodig achten voor de taakuitvoering. Als de organisaties dit niet nodig achten, dienen zij hun medewerkers het ook niet aan te leren in de opleidingen en onderhoudstrainingen. Verder dienen zij er dan voor te zorgen dat deze technieken in de praktijk niet meer worden toegepast. Als een bloed- of luchtverwurging wél nodig wordt geacht in de taakuitvoering, dienen uitvoerende medewerkers hiervoor zo opgeleid en getraind te worden, dat ze het veilig en verantwoord kunnen toepassen. Gelet op de risico's dient daarbij tevens overwogen te worden om in de Ambtsinstructies op te nemen in welke gevallen een verwurgingstechniek toelaatbaar is, analoog aan de regeling van de geweldsmiddelen. Het is eveneens van belang het gebruik van de nekklem (zowel met als zonder verwurging) zorgvuldig te registreren, ten behoeve van verantwoording en bijsturing in de praktijk en in de opleidingen en trainingen.

[2] Deze verhoudingen kunnen anders liggen per onderzochte organisatie. Op basis van de onderzoeksresultaten is het echter niet mogelijk hier sluitende uitspraken over te doen.

[3] Hierbij dient aangetekend te worden dat het volgens medisch deskundigen niet altijd mogelijk is een causaal verband aan te tonen tussen verstikking als doodsoorzaak en de handeling die hiertoe leidde.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Op zaterdag 27 juni 2015 hield de politie op het festival 'Night at the Park' in het Zuiderpark in Den Haag de heer Henriquez aan. De betrokken politiemedewerkers gebruikten hierbij fysiek geweld, waaronder een zogenoemde nekklem. De heer Henriquez is de dag erna overleden ten gevolge van zuurstofgebrek. Naar aanleiding hiervan heeft de Rijksrecherche een onderzoek ingesteld[4].

Het incident in het Zuiderpark leidde tot veel maatschappelijke en politieke aandacht. De minister van Veiligheid en Justitie verzocht de Inspectie Veiligheid en Justitie (hierna: de Inspectie) om een algemeen onderzoek in te stellen naar het gebruik van de nekklem door de politie en naar de opleiding en training van politiemedewerkers in het gebruik van fysieke verwurgingstechnieken om personen onder controle te brengen.

1.2 Afbakening

De Inspectie heeft, naast de politie, ook de Koninklijke Marechaussee (KMar) en de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) bij het onderzoek betrokken, omdat deze organisaties eveneens bevoegd zijn om geweld toe te passen. De Inspectie richt haar onderzoek op de reguliere taken van deze drie organisaties waarbij de medewerkers genoodzaakt kunnen zijn om personen onder controle te brengen met fysiek geweld. Het gaat om:

- basispolitiezorg door de politie;
- basispolitiezorg, uitzetten van vreemdelingen, mobiel toezicht veiligheid en bewaking van gebouwen door de KMar;

[4] Dit onderzoek is inmiddels afgerond. De resultaten zijn overgedragen aan het Openbaar Ministerie en zijn niet openbaar gemaakt.

- Penitentiair Inrichtingswerk en optreden door Interne Bijstand Teams (IBT)[5] in het gevangeniswezen;
- transportgeleiding van justitiabelen door de Dienst Vervoer en Ondersteuning (DV&O)[6].

De Inspectie definieert het onderwerp van het onderzoek ruimer dan de door de minister genoemde nekklem. Zij richt het onderzoek namelijk ook op een andere toepassing van fysiek geweld, die kan leiden tot de zogenoemde houdingsverstikking. Dit kan optreden wanneer druk wordt uitgeoefend op de rug van een persoon die op zijn of haar buik ligt. De Inspectie richt het onderzoek derhalve op fysieke geweldstechnieken om een persoon onder controle te brengen waarbij het risico van verstikking kan optreden.

Periode

Voor het onderzoeken van de frequentie van toepassing van de fysieke technieken met een risico op verstikking hanteert de Inspectie de periode 1 januari 2013, de start van de nationale politie, tot 1 juli 2015.

1.3 Doelstelling en centrale onderzoeksvraag

De Inspectie wil met dit onderzoek inzichtelijk maken hoe de politie, de KMar en de DJI omgaan met het risico op verstikking bij de toepassing van fysieke geweldstechnieken. De centrale onderzoekvraag luidt daarmee als volgt:

“Hoe gaan de politie, de Koninklijke Marechaussee en de Dienst Justitiële Inrichtingen om met het risico op verstikking bij de toepassing van fysiek geweld?”

Deze centrale vraag valt uiteen in de volgende onderzoeksvragen:

1. *Wat is het normatieve kader voor de toepassing van fysiek geweld door de politie, de Koninklijke Marechaussee en de Dienst Justitiële Inrichtingen?*
2. *Hoe worden uitvoerende medewerkers*[7] *van de politie, de Koninklijke Marechaussee en de Dienst Justitiële Inrichtingen opgeleid en getraind voor de toepassing van fysiek geweld met het risico op verstikking?*
3. *Onder welke omstandigheden kan het risico op blijvend letsel dan wel overlijden door verstikking zich voordoen bij het toepassen van fysiek geweld?*
4. *Hoe vaak zijn fysieke technieken met een risico op blijvend letsel dan wel overlijden door verstikking toegepast in de periode 1 januari 2013 tot 1 juli 2015?*

[5] Penitentiair Inrichting Werkers (PIW’ers) en bewaarders in het gevangeniswezen kunnen, naast hun reguliere functie, lid zijn van een IBT. Een IBT wordt opgeroepen als PIW’ers en bewaarders een gedetineerde niet onder controle krijgen. IBT’s hebben in de meeste inrichtingen een opkomsttijd van maximaal 30 minuten.

[6] De Dienst Vervoer en Ondersteuning ressorteert onder de DJI.

[7] Medewerkers die voor de noodzaak kunnen komen te staan om een persoon met fysieke geweldtechnieken onder controle te brengen.

Naast het onderzoek in Nederland kent het onderzoek ook een internationale component. De Inspectie vergelijkt de situatie in Nederland met die in België en het Verenigd Koninkrijk, ten aanzien van twee specifieke aspecten. Het betreft ten eerste het normenkader voor het gebruik van geweld door de politie in deze landen. Ten tweede heeft de Inspectie onderzocht wat het curriculum voor de opleiding en training van politiemedewerkers is in het gebruik van fysieke geweldsmiddelen in België en het Verenigd Koninkrijk. Hiermee correspondeert een vijfde onderzoeksvraag:

5. *Wat is voor de politiekorpsen in België en het Verenigd Koninkrijk het normenkader voor het gebruik van geweldsmiddelen en het curriculum voor de opleiding en training van politiemedewerkers in het gebruik van fysiek geweld?*

Deze onderzoeksvraag is beantwoord door twee onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling bestuurswetenschappen en politicologie[8].

1.4 Onderzoeksaanpak

Document- en systeemonderzoek

De Inspectie bestudeerde onder andere wet- en regelgeving, beleidsstukken en instructies. Daarnaast raadpleegde de Inspectie de registraties van geweldsincidenten van de verschillende organisaties.

Digitale vragenlijst

Met een digitale vragenlijst voor uitvoerende medewerkers van de onderzochte organisaties onderzocht de Inspectie welke fysieke technieken met een risico op verstikking hen zijn aangeleerd en hoe vaak zij die technieken (bij benadering) hebben toegepast. In totaal vulden 997 respondenten de digitale vragenlijst in. Zie bijlage II voor meer informatie over de gebruikte methodiek.

Interviews

In interviews vroeg de Inspectie naar de wijze waarop trainingen verlopen en hoe fysieke technieken hierin worden aangeleerd en getraind. Daarnaast bevroeg de Inspectie uitvoerende medewerkers in groepsgesprekken over hun ervaringen met de toepassing van fysiek geweld en de situaties waarin zij zich hiertoe genoodzaakt zien. Tot slot bracht de Inspectie door interviews met medische deskundigen en sportdeskundigen de risico's van de onderzochte controle-technieken in kaart.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 schetst de Inspectie betekenis en context van de nekklem en houdingsverstikking. Hoofdstuk 3 licht toe welke risico's gepaard gaan met deze technieken. Hoofdstuk 4 bevat het normatief kader voor de toepassing van fysiek geweld in Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk. De daaropvolgende hoofdstukken gaan over opleiding en training van medewerkers en de toepassing in de praktijk.

[8] Dr. Sinan Çankaya, (postdoc onderzoeker) Vrije Universiteit & Tegenspraak. Dr. J.S. Timmer (universitair hoofd-docent Maatschappelijke Veiligheid) Vrije Universiteit Amsterdam.

2 Welke technieken hebben een risico op verstikking?

De aanleiding voor dit onderzoek was de toepassing van een nekklem. In dit hoofdstuk maakt de Inspectie duidelijk wat dit begrip inhoudt. Daarnaast licht de Inspectie toe wat wordt verstaan onder houdingsverstikking.

2.1 Dé nekklem bestaat niet

De term nekklem wordt gebruikt als aanduiding van een verzameling fysieke technieken die kan worden gebruikt om in een confrontatie controle te krijgen over een persoon. Daarom komt de term onder meer voor in vechtsporten en in het kader van de uitvoering van overheidstaken waarbij geweld kan worden gebruikt. De nekklem past in een rijtje van andere klemmen: er zijn ook de armklem, de beenklem, de polsklem, de vingerklem en de duimklem.

Het is geen eenduidige term: dé nekklem bestaat niet. De onderzochte organisaties verstaan er verschillende technieken onder. Gemeenschappelijk kenmerk is dat de uitvoerder probeert controle te krijgen over een persoon door met een arm de nek van die persoon te omvatten. De techniek kan het enkele doel hebben om te fixeren of te sturen: de uitvoerder omvat de nek met de bedoeling het hoofd vast te zetten of via het hoofd het lichaam te sturen, bijvoorbeeld naar de grond. Het kan echter ook gaan om verwurgingstechnieken: dan omvat de uitvoerder de nek zodanig dat de luchttoevoer of de bloedtoevoer naar het hoofd wordt belemmerd. Dit aspect van verwurging plaatst de nekklem vanwege de mogelijke risico's in een bijzonder perspectief.

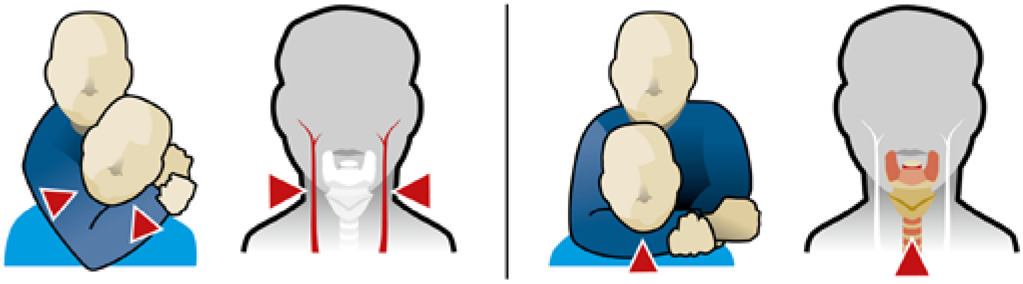
2.2 Controle- en verwurgingstechnieken

Een nekklem met uitsluitend het in bedwang houden van een persoon als doel kan bijvoorbeeld worden uitgevoerd door de arm om de achterkant of zijkant van de nek te slaan en daarmee als het ware het hoofd onder de arm te nemen. Daarmee wordt de bewegingsvrijheid van het hoofd, en daarmee van de gehele persoon, ingeperkt. Door het hoofd naar beneden te trekken, dwingt de uitvoerder de betrokkene naar de grond. Dit is een elementaire worsteltechniek.

Wanneer de uitvoerder bij de toepassing van deze techniek ook één van de halsslagaders afknelt die zich aan beide zijkanten van het hoofd bevinden, vindt bloedverwurging plaats. Er stroomt dan minder bloed naar de hersenen. De uitvoerder kan ook van achteren met de arm de voorkant van de nek van de betrokkene omvatten. Wanneer deze omvatting zodanig wordt uitgevoerd dat met onder- en bovenarm beide slagaders worden dichtgeknepen, wordt de bloedtoevoer naar het hoofd bijna geheel gestremd.

De uitvoerder kan de nek ook zodanig met de arm omvatten dat de luchtpijp wordt bekneld en daardoor de luchttoevoer wordt belemmerd. Dit kan worden bereikt door van achteren de onderarm tegen de keel te leggen en kracht uit te oefenen. Figuur 2.1 toont beide typen verwurging.

Figuur 2.1 *Bloedverwurging (links) en luchtverwurging (rechts)*

Er zijn meer varianten op deze basistechnieken. Het onderscheid tussen een gewone nekklem en een nekklem met verwurging is niet zwart-wit. Een controletechniek kan (onbedoeld) overgaan in een verwurging. De uitvoerder kan bijvoorbeeld vanuit een omvatting van de nek van achteren met de elleboog druk op het borstbeen uitoefenen. Dit geeft een pijnprikkel. Als de betrokkene desondanks niet meewerkt, kan de uitvoerder de klem sterker aantrekken zodat de bloedtoevoer wordt belemmerd. De uitvoerder kan ook van achteren met de onderarm tegen de adamsappel duwen. Dat is op zichzelf al onaangenaam voor de betrokkene. Wanneer die toch verzet blijft bieden, kan de uitvoerder de klem sterker aanzetten zodat ook de luchttoevoer wordt belemmerd.

In de interviews gaven medewerkers en docenten aan dat het om de nek grijpen voor velen een instinctieve reactie is wanneer zij worden geconfronteerd met een niet meewerkend persoon. Zij geven aan dat het hoofd het ‘stuur van het lichaam’ is.[9]

[9] Onderzoeksresultaten van het Centre Canadien de Recherce Policières bevestigen deze stelling (zie paragraaf 4.3).

2.3 Houdingsverstikking

Er bestaat nog een situatie waar het risico op verstikking zich kan voordoen. Om een persoon die zich verzet onder controle te brengen, brengen de uitvoerders deze vaak naar de grond. Daar kunnen zij de ledematen van de betrokkene in bedwang houden, en hem uiteindelijk boeien en afvoeren. Als de betrokkene op de grond veel verzet blijft bieden, zijn hiervoor vaak meer dan twee uitvoerders nodig. Als de betrokkene op de buik ligt en meerdere uitvoerders druk op de rug uitoefenen om hem in bedwang te houden, kan verstikkingsgevaar optreden doordat de ademhaling wordt belemmerd. Men spreekt in dit geval van houdingsverstikking.

De nekklem is een verzamelterm voor fysieke technieken waarmee controle over een persoon kan worden verkregen door met een arm de nek van de betrokkene te omvatten. Het omvatten van de nek geeft controle over het hoofd, en daarmee over het hele lichaam. Daarmee kan de betrokkene bijvoorbeeld naar de grond worden bewogen. De arm kan ook zodanig om de nek worden geslagen dat de luchttoevoer of de bloedtoevoer naar het hoofd wordt belemmerd. Dit aspect maakt de nekklem een extra risicovolle techniek. Houdingsverstikking kan zich voordoen indien een persoon op de buik ligt en anderen druk op diens rug uitoefenen.

3 Wat zijn de risico's?

De Inspectie onderscheidde in hoofdstuk 2 drie vormen van fysiek geweld waarbij verstikking op kan treden. Dat zijn achtereenvolgens verwurging door het beknellen van de luchtweg, verwurging door het beknellen van de twee halsslagaders en houdingsverstikking. In dit hoofdstuk geeft de Inspectie weer welke kwetsbaarheden het menselijk lichaam heeft als het gaat om het toepassen van deze technieken. De Inspectie heeft daarvoor drie medisch deskundigen[10] geïnterviewd.

De Inspectie constateert in dit kader dat het niet eenduidig is vast te stellen wanneer fysiek geweld tot letsel leidt. Dit is mede afhankelijk van de fysieke gesteldheid van de te controleren persoon en de hoeveelheid kracht die wordt uitgeoefend.

Luchtverwurging

Bij het beknellen van de luchtweg wordt kracht uitgeoefend op het strottenhoofd om zo de luchtpijp in te drukken. Hierdoor komt onvoldoende lucht in de longen. Om dit te bereiken, moet een behoorlijke kracht worden uitgeoefend. Het risico is hierdoor aanwezig dat, naast het belemmeren van de zuurstofaanvoer naar de longen, het strottenhoofd beschadigd wordt. Daarnaast kan er bloed in de longen komen indien aderen die rond de luchtpijp lopen worden beschadigd. Als de luchtweg lang genoeg bekneld is, kan een persoon stikken.

Bloedverwurging

Indien beide halsslagaders dicht gedrukt worden, komt er onvoldoende bloed en dus onvoldoende zuurstof in de hersenen. Dit kan, afhankelijk van de fysieke gesteldheid van het slachtoffer, zeer snel (binnen vijf à tien seconden) leiden tot verlies van het bewustzijn. Als de greep hierna direct losgelaten wordt, leidt dit zelden tot blijvend letsel en zal de betrokkene snel bijkomen. Echter, indien de bloedtoevoer langer bekneld wordt, kan dit permanente gevolgen hebben voor de hersenen. De gevolgen zijn afhankelijk van het deel van de hersenen dat beschadigd wordt.

[10] De Inspectie heeft interviews afgenomen bij een anesthesioloog-intensivist, tevens voorzitter van het medisch comité van de Vechtsport Organisatie Nederland, een sportarts met een achtergrond in judo en een forensisch patholoog, werkzaam bij het Nederlands Forensisch Instituut.

Houdingsverstikking

Houdingsverstikking kan zich voordoen indien een persoon op de buik ligt en anderen dusdanig druk uitoefenen op diens rug dat de borstkas onvoldoende kan uitzetten om lucht in de longen te zuigen. Ook komt het middenrif dan tegen de longen aan te zitten, waardoor ook dit niet goed uit kan zetten.

De toepassing van een nekklem kan tot verschillende vormen van (ernstig) letsel leiden. De Inspectie identificeert twee risicofactoren, namelijk de kracht van de nekklem en de duur ervan. Indien lang en/of te veel kracht wordt uitgeoefend op de nek van een persoon, kan het letsel blijvend zijn of kan het zelfs leiden tot overlijden. Daarnaast is houdings-verstikking een reëel risico wanneer iemand op de buik wordt gelegd en er langdurig druk wordt uitgeoefend op diens rug.

4 Wanneer mag het?

De overheid dient zorgvuldig om te gaan met het geweldsmonopolie. Het gebruik van geweld is daarom wettelijk genormeerd. In dit hoofdstuk licht de Inspectie toe wat het normatieve kader is voor het gebruik van de nekklem.

4.1 Wettelijke basis

Het uitvoeren van een nekklem is volgens de toepasselijke regelgeving een vorm van geweldsuitoefening. In de 'Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en de buitengewone opsporingsambtenaar' (hierna: Ambtsinstructie) en in de 'Geweldsinstructie penitentiaire inrichtingen' wordt geweld gedefinieerd als "elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken".[11]

Politieambtenaren en ambtenaren van de KMar zijn bevoegd geweld te gebruiken, mits zij rechtmatig optreden en hun optreden voldoet aan de eis van proportionaliteit en subsidiariteit.[12] De directeur van een penitentiaire inrichting is bevoegd geweld aan te wenden, onder meer voor de handhaving van de openbare orde en de veiligheid.[13] Penitentiaire inrichtingswerkers en medewerkers van de DV&O zijn bevoegd geweld te gebruiken voor zover de directeur dat heeft vastgelegd in een dienstinstructie.[14]

De toepasselijke geweldsinstructies bevatten specifieke voorschriften voor het gebruik van geweldsmiddelen, zoals de wapenstok, pepperspray of het vuurwapen. Het toepassen van

[11] Besluit van 8 april 1994, houdende regels met betrekking tot een nieuwe Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar en de maatregelen waaraan rechtens van hun vrijheid beroofde personen kunnen worden onderworpen, artikel 3b. Geweldsinstructie penitentiaire inrichtingen, artikel 1, sub d.

[12] Politiewet 2012, artikel 7, eerste lid: De ambtenaar van politie die is aangesteld voor de uitvoering van de politietaak, is bevoegd in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening geweld (...) te gebruiken, wanneer het daarmee beoogde doel dit, mede gelet op de aan het gebruik hiervan verbonden gevaren, rechtvaardigt en dat doel niet op een andere wijze kan worden bereikt. In, artikel 4, eerste lid en artikel 7, zesde lid van de Politiewet 2012is deze bevoegdheid voor de KMar vastgelegd.

[13] Beginselenwet Gevangeniswezen, artikel 35, eerste lid.

[14] Geweldsinstructie penitentiaire inrichtingen, artikel 3.

uitsluitend fysieke geweldstechnieken, zonder het gebruik van geweldsmiddelen, is echter niet nader gedefinieerd en gereguleerd.

4.2 Proportionaliteit en subsidiariteit

Omdat het gebruik van de nekklem als fysieke geweldstechniek niet nader is gedefinieerd, vormt het algemene vereiste van proportionaliteit en subsidiariteit de normatieve basis. Proportionaliteit houdt in dat geweld alleen mag worden gebruikt als het beoogde doel dat gebruik rechtvaardigt. Subsidiariteit houdt in dat het doel niet met een lichter middel kan worden bereikt. In geval het optreden niet rechtmatig is of niet voldoet aan het vereiste van proportionaliteit en subsidiariteit, kan het gebruik van geweld ook voor overheids-functionarissen een strafbaar feit inhouden.

4.3 België en het Verenigd Koninkrijk

De normatieve kaders voor de toepassing van fysiek geweld in België en het Verenigd Koninkrijk komen voor een groot deel overeen met het normatieve kader in Nederland. Ook deze landen hebben het kader vastgelegd in wet- en regelgeving, dat is vertaald in beleid en handboeken. De beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit zijn ook in deze landen leidend.

België

In België baseert het Pedagogisch Comité voor de politie (PCP) zich op een rapport van het Canadese Centre Canadien de Recherche Policières. Hieruit komt naar voren dat controle van de hals een instinctieve handeling is. Het PCP heeft daarom het standpunt ingenomen dat het beter is om politiepersoneel aan te leren hoe deze omvatting veilig toe te passen, dan om het risico te nemen dat politiemensen wegens ongeoefendheid letsel toebrengen.

Belgische politiemensen krijgen een bloedverwurging aangeleerd met als doel iemand kort het bewustzijn te laten verliezen. Een luchtverwurging vindt men te riskant, vanwege het direct uitoefenen van kracht op het strottenhoofd en de kans op letsel of overlijden hierbij.

Verenigd Koninkrijk

Ook in het Verenigd Koninkrijk neemt de politie het standpunt in dat er risico's zijn verbonden aan het toepassen van de nekklem. De techniek wordt daarom niet getraind en het gebruik ervan wordt ontmoedigd. In het handboek 'Personal Safety Manual' staan de specifieke trainings-instructies voor politieambtenaren. Hierin wordt gesteld dat de voorzijde van de hals een kwetsbaar gebied is en druk op het strottenhoofd 'zeer pijnlijk' is. Ook bloedverwurging wordt afgeraden. Tot slot besteedt het handboek aandacht aan houdingsverstikking en de risico's die hiermee gepaard gaan.

De Ambtsinstructies maken geen onderscheid tussen verschillende vormen van fysiek geweld. De wetgever heeft dus niet bepaald welke vorm van fysiek geweld in welke omstandigheden is toegestaan. Hiervoor gelden de algemene beginselen voor elk gebruik van geweld: proportionaliteit en subsidiariteit. In België en het Verenigd Koninkrijk is dit overeenkomstig geregeld.

In de beleidsstukken van België en het Verenigd Koninkrijk wordt onderstreept dat de nekklem (zowel de lucht- als de bloedverwurging) risico's met zich meebrengt. De gevolgtrekking is echter tegengesteld. In België wordt het omvatten van de nek aangeleerd, zodat het, als het wordt toegepast, veilig gebeurt. In Engeland wordt vanwege de risico's juist geen nekklem aangeleerd.

5 Hoe wordt uitvoerend personeel opgeleid en getraind?

Om geweld verantwoord toe te kunnen passen, dienen medewerkers hiertoe opleiding en training te volgen. In dit hoofdstuk zet de Inspectie uiteen in hoeverre medewerkers van de onderzochte organisaties opgeleid en getraind worden in het gebruik van de nekklem.

5.1 Opleiden en trainen

Basisopleidingen

Het aanleren van fysieke technieken om personen onder controle te brengen, vaak aangeduid als aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden (AZV), maakt onderdeel uit van alle opleidingen voor uitvoerende medewerkers van de onderzochte organisaties. Alle uitvoerende medewerkers volgen een basisopleiding bij indiensttreding. Deze zijn en worden verzorgd door de Politieacademie (of een voorganger daarvan), het Opleidings-, Trainings- en Kenniscentrum van de KMar en het Opleidingsinstituut van de DJI. Medewerkers in het gevangeniswezen volgen een extra basisopleiding om als lid van een IBT op te treden. Medewerkers van de DV&O volgen, naast de basisopleiding die zij bij het Opleidingsinstituut van de DJI volgen, een aanvullende basisopleiding van de eigen Afdeling Opleidingen.

Onderhoudstrainingen

Na het volgen van de basisopleiding worden medewerkers operationeel ingezet. Zij volgen dan periodiek onderhoudstrainingen, in wisselende frequentie. AZV is hier een onderdeel van. Voor politiemedewerkers is er viermaal per jaar een Integrale Beroepsvaardigheden Training (IBT[15]), voor medewerkers van de KMar vijfmaal. Voor PIW'ers is tweewekelijks gelegenheid om te trainen in de inrichting waarin zij werkzaam zijn. Zij zijn hiertoe echter niet verplicht. Wel moeten zij de jaarlijkse fitheidstoets en de jaarlijkse weerbaarheidstoets halen. Medewerkers van de DV&O krijgen zevenmaal per jaar onderhoudstraining; hiervan is één dag alleen gericht op EHBO.

Voor uitvoerend medewerkers van de politie, de KMar en de DV&O zijn de onderhoudstrainingen verplicht. Voor PIW'ers zijn de onderhoudstrainingen niet verplicht, maar de twee jaarlijkse toetsen wel. Als een medewerker een van de twee toetsen niet haalt, moet hij een verbetertraject volgen. Hij

[15] Uit de context wordt duidelijk of de Inspectie met de afkorting IBT een Intern Bijstand Team of de Integrale Beroepsvaardigheden Training bedoelt.

moet dan verplicht deelnemen aan de onderhoudstrainingen. Leden van een IBT moeten zes dagen per jaar onderhoudstrainingen volgen. Uit interviews met de docenten, PIW'ers en leden van een IBT komt een consequent beeld naar voren dat de deelname beperkt is. Men geeft aan dat er in de praktijk steeds minder gelegenheid is om deel te nemen aan de onderhoudstrainingen in de inrichting. Geringe personeelssterkte als gevolg van bezuinigingen en gebrek aan sturing van de leiding staan daaraan volgens hun in de weg. Daarnaast zijn veel PIW'ers zelf niet gemotiveerd om deel te nemen. Dit geldt in ieder geval voor de vier penitentiaire inrichtingen die de Inspectie heeft bezocht.

Onder docenten van alle organisaties bestaat consensus dat er meer getraind zou moeten worden. Zij vinden het aantal uren onderhoudstraining te weinig om complexe technieken te onderhouden dan wel aan te leren. Een nekklem wordt door hen in het algemeen gezien als een complexe techniek, mede vanwege de risico's die zich kunnen voordoen.

5.2 De nekklem in de opleidingen

Nekklem in het opleidingscurriculum

In het curriculum van de politie komt de hoofdcontrole voor als één van de AZV-technieken. Dit is een techniek waarbij het hoofd/de hals omklemd wordt met als doel het fixeren en controleren van de opponent. Hierbij wordt ook een balansverstoring bij de opponent veroorzaakt. Het curriculum van de DJI bevat een zogenoemde halscontrole. Bij deze techniek benadert de medewerker de gedetineerde van achter, houdt de rechterarm voor de hals van de gedetineerde en verstoort diens balans door de gedetineerde met de rechterarm naar achteren te trekken en met de linkerarm een duw in de onderrug te geven. Met de rechter onderarm oefent de medewerker druk uit op de adamsappel (het midden van de onderarm zit tegen de adamsappel). Indien de gedetineerde niet meewerkt, kan de medewerker hem naar de grond brengen door met de rechter onderarm druk uit te oefenen op het borstbeen.

In het curriculum van de KMar was tot 2000 een type nekklem opgenomen die was gericht op controle met als mogelijke escalatie een bloedverwurging. Mede vanwege meerdere blessures tijdens trainingen haalde de KMar deze techniek uit het curriculum.

Resultaten van de digitale vragenlijst

De Inspectie heeft een digitale vragenlijst afgenomen bij medewerkers van de betrokken organisaties die uit de aard van hun werk in situaties kunnen komen waarin fysiek geweld moet worden toegepast. Deze medewerkers zijn aselect gekozen waardoor de steekproef representatief is voor de totale populatie. In totaal hebben 997 medewerkers de vragenlijst ingevuld[16]; omwille van de representativiteit is dat anoniem gebeurd[17]. Steekproeven kunnen altijd in zekere mate onnauwkeurig zijn. Daarnaast kunnen zich bijvoorbeeld geheugeneffecten voorgedaan hebben. De in dit rapport gepresenteerde percentages en cijfers moeten daarom worden beschouwd als een orde van grootte en niet als een exacte weergave van de werkelijkheid.

Figuren 5.1 en 5.2 tonen de percentages die uit de digitale vragenlijst naar voren komen.

[16] Deze steekproef is groot genoeg om voldoende nauwkeurige uitspraken te doen. Zie voor meer informatie over de gehanteerde onderzoeksmethodologie bijlage II.

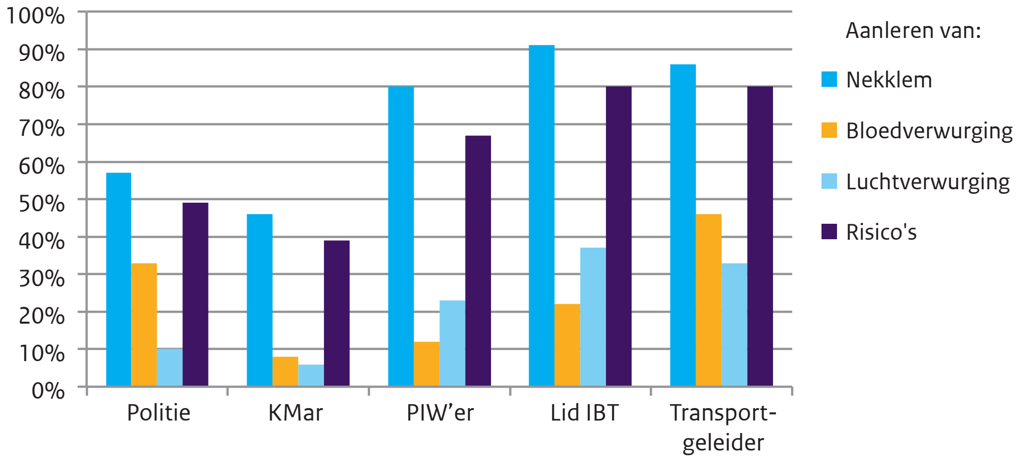
[17] In de uitnodigingsbrief is aan de beoogde respondenten verzekerd dat deelname volledig anoniem is. Daarom is technisch de mogelijkheid uitgesloten om persoonsgegevens zoals e-mailadressen te koppelen aan het onderzoekbestand.

Nekklem in de lessen

Ondanks het feit dat geen van de onderzochte organisaties een type verwurging in het opleidings-curriculum heeft opgenomen, leert een deel van de docenten van alle onderzochte organisaties dit wel aan. Dit geldt voor zowel de basisopleiding als de onderhoudstrainingen. Uit de resultaten komt naar voren dat bij de politie de nekklem relatief meer als bloedverwurging wordt aangeleerd dan als luchtverwurging. De docenten zijn van mening dat het strottenhoofd te kwetsbaar is. Bij PIW'ers en leden van een IBT is dit andersom; daar is een groter aandeel gericht op luchtverwurging en wordt bloedverwurging te riskant geacht. Bij de KMar leren docenten de nekklem vooral aan als controletechniek, en maar weinig als lucht- of bloedverwurging.

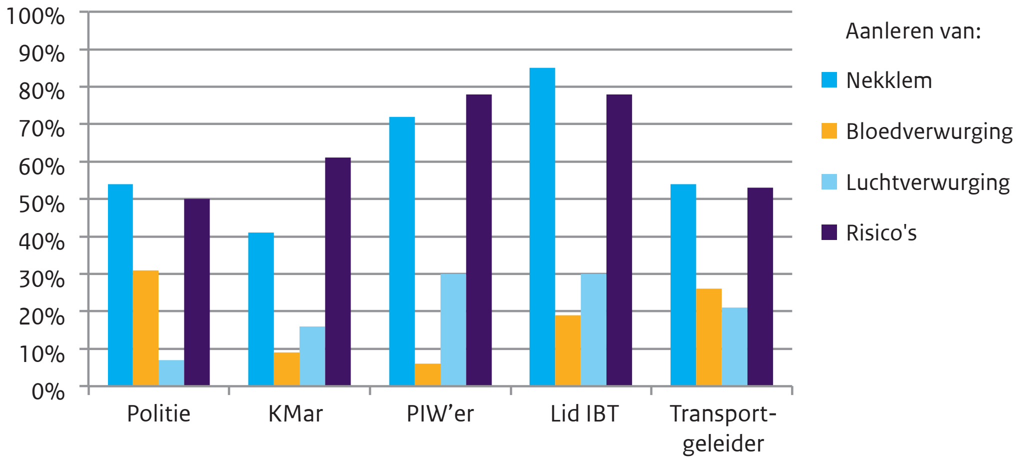
Van de uitvoerende medewerkers die een type nekklem aangeleerd hebben gekregen, is een groot deel geïnformeerd over de risico's. Uit de interviews blijkt echter dat niet elke organisatie en docent op dezelfde risico's wijst.

Figuur 5.1 *Het aanleren van de nekklem in de basisopleidingen*

Percentage medewerkers per onderzochte organisatie dat aangeeft in de basisopleiding achtereenvolgens een nekklem aangeleerd te hebben gekregen, al dan niet gericht op bloed- of luchtverwurging en daarbij te zijn gewezen op de risico's.

Figuur 5.2 *Het aanleren van de nekklem in de onderhoudstrainingen*

Percentage medewerkers per onderzochte organisatie dat aangeeft in de onderhouds-trainingen achtereenvolgens een nekklem aangeleerd te hebben gekregen, gericht op bloed- of luchtverwurging en daarbij te zijn gewezen op de risico's.

Dat de verschillen tussen het opleidingscurriculum en hetgeen in de praktijk wordt aangeleerd groot zijn, heeft onder andere te maken met de mate van vrijheid die docenten hebben om hun lessen zelf in te vullen. Bij de onderzochte organisaties zijn veel docenten werkzaam. Uit het onderzoek blijkt dat, hoewel er duidelijke richtlijnen en kaders zijn, docenten in de praktijk veel vrije ruimte hebben om hun lessen in te richten. Bij de politie is deze ruimte, mede vanwege de omvang van de organisatie, het grootst.

Situationeel trainen

De afgelopen jaren hebben alle onderzochte organisaties een ontwikkeling doorlopen waarbij zij steeds meer situationeel trainen. Dat wil zeggen dat medewerkers tijdens trainingen geconfronteerd worden met een situatie die zij met behulp van de aangeleerde technieken moeten oplossen. Men traint minder op specifieke technieken, en meer op context. Welke technieken uitvoerende medewerkers tijdens de training hanteren, is minder relevant: de werkwijze moet effectief zijn en moet de toets van subsidiariteit en proportionaliteit doorstaan.

Aandacht voor houdingsverstikking

Het onder controle houden van een persoon die op de buik ligt door druk uit te oefenen op diens rug, wordt in opleiding en training van de onderzochte organisaties meestal niet actief aangeleerd als controletechniek. Wanneer medewerkers tijdens de opleiding zelf technieken toepassen die tot houdingsverstikking kunnen leiden, wordt er in het algemeen wel aandacht besteed aan de mogelijke risico's. Die risico's doen zich vooral voor wanneer stress een rol speelt, wat zich al snel kan voordoen wanneer een burger veel verzet biedt (zie hoofdstuk 6). Dergelijke stress kan volgens de respondenten in trainingssituaties moeilijk worden nagebootst. Docenten van de onderzochte organisaties gaven in interviews aan dat dit in trainingssituaties soms wel wordt besproken, maar dat er moeilijk mee kan worden geoefend.

Aandacht voor regie en communicatie

Soms wordt in de opleidingen wel gewezen op het belang van regie en communicatie, waarbij zo mogelijk één van de betrokken medewerkers zich niet in de actie mengt maar overzicht houdt, communiceert met de betrokkene en de medewerkers, en tijdig aangeeft dat de medewerkers de techniek weer moeten beëindigen. Eenheden die opereren in georganiseerd groepsverband zoals een IBT en medewerkers van de KMar die uitzettingen van vreemdelingen verzorgen, trainen hierop. Dat geldt in mindere mate voor de opleidingen voor basispolitiezorgmedewerkers en PIW'ers.

De Inspectie constateert dat varianten van de controletechniek bij alle organisaties worden aangeleerd. Dat geldt zowel voor de basisopleiding als de onderhoudstrainingen. Dit heeft te maken met de vrije ruimte die docenten hebben bij het invullen van de lessen. Tijdens onderhoudstrainingen is doorgaans aandacht voor de risico's van een (type) nekklem, wanneer medewerkers die in trainingssituaties toepassen. Het valt op dat er verschil van inzicht is over de vraag waaraan de meeste risico's zijn verbonden: lucht- dan wel bloedverwurging. Dit verschilt per organisatie en per docent.

Het belang van regievoering in situaties van ongeorganiseerd groepsoptreden, ter voorkoming van risico's bij de toepassing van een nekklem en houdingsverstikking, komt weinig aan de orde.

6 Hoe gaat het in de praktijk?

Medewerkers van de politie, de KMar en de DJI komen in hun dagelijkse werkzaamheden in situaties terecht waarin zij genoodzaakt zijn om fysiek geweld te gebruiken. In dit hoofdstuk geeft de Inspectie weer in welke situaties, op welke wijze en hoe vaak medewerkers bij benadering daarbij een nekklem toepassen.

6.1 Wanneer passen medewerkers een nekklem toe?

De geïnterviewde medewerkers geven aan dat zij een nekklem gebruiken in situaties waarin een persoon onder controle moet worden gebracht die verzet biedt, bijvoorbeeld tegen aanhouding. Zij doen dat wanneer zij merken dat zij een situatie niet verbaal kunnen oplossen, terwijl de inzet van een geweldsmiddel zoals een vuurwapen, een wapenstok of pepperspray niet proportioneel of aangewezen is. PIW'ers en bewaarders beschikken niet over geweldsmiddelen zoals de politie en de KMar die hebben. Zij zijn in deze gevallen dus geheel aangewezen op fysieke technieken.

Volgens de geïnterviewde medewerkers en docenten kiezen medewerkers voor het omvatten van de nek, omdat dit het meest effectieve middel is om een persoon onder controle te brengen. Het omvatten van de nek is relatief eenvoudig en geeft controle over het hoofd van de betrokkene, en daarmee over de gehele persoon. Andere fysieke controletechnieken, zoals de verschillende andere klemmen, zijn volgens hen minder effectief.

De geïnterviewde medewerkers en docenten geven verder aan dat medewerkers ook instinctief kiezen voor het omvatten van de nek. Een situatie waarin een persoon actief verzet biedt tegen de medewerkers, veroorzaakt bij hen een verhoogd stressniveau dat de fijne motoriek vermindert.[18] In die omstandigheid zijn medewerkers geneigd om instinctief te handelen. Het omvatten van de nek behoort tot die instinctieve handelingen.[19]

[18] Politievaardigheden onder stress, P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen.

[19] Uit onderzoekbevindingen en aanbevelingen van het Canadese *Centre Canadien de Recherche Policières* kan worden afgeleid dat controle van de hals een soort oerrespons is op aanvallen. Zie ook hoofdstuk 5.

Medewerkers die een nekklem met een specifieke verwurgingstechniek hebben geleerd, passen die toe omdat die extra effectief kan zijn. Met name een technisch correct uitgevoerde bloedverwurging leidt binnen korte tijd tot het volledig opgeven van verzet omdat de betrokkene het bewustzijn verliest.

6.2 Houdingsverstikking

De geïnterviewde medewerkers delen mee dat het risico van houdingsverstikking een rol speelt in hetzelfde type situaties. Houdingsverstikking kan optreden wanneer een persoon naar de grond is gebracht en op de buik is geplaatst, maar nog steeds verzet biedt. Wanneer de medewerkers de betrokkene in bedwang houden door druk op de rug uit te oefenen, kan dat de ademhaling belemmeren. Wanneer de druk wordt uitgeoefend op de schouders of de ledematen, is dit risico kleiner.

De geïnterviewden geven aan dat ook hierbij stress een bepalende factor kan zijn. Daardoor is er de instinctieve neiging om de controle te verkrijgen door eenvoudig bovenop de betrokkene te gaan zitten of liggen of met de knie op de rug te duwen. Vooral wanneer er meerdere medewerkers betrokken zijn kan dat leiden tot houdingsverstikking.

6.3 Regie

Een ander gevolg van een verhoogd stressniveau is dat het waarnemings- en communicatievermogen afneemt.[20] Daardoor is voor medewerkers moeilijk te onderscheiden of de betrokkene zich nog steeds verzet tegen de aanhouding, of zich probeert te ontworstelen aan verstikking. Hierdoor kan een gevaarlijke situatie ontstaan. Wanneer de medewerkers onvoldoende waarnemen dat verstikkingsgevaar dreigt en zij het verzet hiertegen interpreteren als voortgaand verzet tegen de aanhouding, zijn zij geneigd om nog meer druk uit te oefenen op de rug van de betrokkene en/of de nekklem nog sterker aan te zetten.

Om deze reden is in een aantal situaties voorzien in het aanwijzen van één persoon die bij de uitvoering van de actie de regie heeft. Dit is bijvoorbeeld geregeld bij een IBT-inzet in gevangenissen of bij het uitzetten van een vreemdeling. Medewerkers van de KMar die een vreemdeling uitzetten, treden op in groepsverband waarbij één persoon commandant is. Deze heeft de leiding over de operatie, behoudt het overzicht en contact met de vreemdeling en grijpt zelf niet fysiek in. Een soortgelijke wijze hanteren IBT's in penitentiaire inrichtingen. IBT-inzetten vinden plaats als PIW'ers en bewaarders de situatie niet onder controle kunnen krijgen. Zij sluiten de gedetineerde dan in en roepen het IBT op. Het IBT is zwaarder uitgerust, beschikt over geweldsmiddelen (wapenstok, pepperspray en schild) en treedt in georganiseerd teamverband op. Net als bij uitzettingen, heeft één persoon de leiding over de inzet. Bij alarmmeldingen in penitentiaire inrichtingen neemt het afdelingshoofd de leiding en stuurt medewerkers aan.

Medewerkers van politie en KMar die de basispolitiezorg uitvoeren komen soms onverwacht in situaties terecht waarbij zij met meerdere medewerkers fysiek moeten ingrijpen, bijvoorbeeld vanwege een alarmmelding of een verzoek om versterking. Zij zijn echter niet getraind om in die situaties als groep op te treden en er is ook geen sprake van gecontroleerde omstandigheden.

[20] Politievaardigheden onder stress, P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen.

Zo zijn er bijvoorbeeld vaak omstanders die zich met het optreden bemoeien. Er wordt dan geen persoon aangewezen die het overzicht houdt, contact houdt met medewerkers en betrokkene en oog heeft voor de proportionaliteit en de risico's.

6.4 De nekklem in de praktijk

De Inspectie heeft verschillende onderzoeksmethoden gehanteerd om inzichtelijk te maken hoe vaak uitvoerend personeel de nek van te controleren personen omvat. De Inspectie heeft registraties geraadpleegd en een digitale vragenlijst uitgezet bij een representatieve groep van de uitvoerende medewerkers.

Registratie

De Ambtsinstructie voor de politie en de KMar[21] en de Geweldsinstructie penitentiaire inrichtingen[22] schrijven voor dat iedere vorm van geweldstoepassing in de uitoefening van de functie gemeld dient te worden. Op dit vlak constateert de Inspectie dat niet altijd iedere vorm van fysiek geweld geregistreerd wordt en dat dit bovendien niet altijd eenduidig en specifiek gebeurt. Of in een concreet geval de nek is omvat, is hierdoor niet altijd terug te vinden in de registraties. Zo wordt in het gevangeniswezen het gebruik van geweld niet zodanig geregistreerd dat deze informatie te ontsluiten is. De informatie is alleen in tekstvorm terug te vinden in dossiers van gedetineerden en kan niet op geaggregeerd niveau worden verkregen.[23]

Het was niet mogelijk om op basis van de registraties een orde van grootte aan te geven hoe vaak een nekklem wordt toegepast. Daarom heeft de Inspectie ook hier naar gevraagd in de digitale vragenlijst.

Digitale vragenlijst

In de digitale vragenlijst heeft de Inspectie uitvoerende medewerkers van de onderzochte organisaties gevraagd naar het aantal keren dat zij in de onderzochte periode fysiek geweld hebben gebruikt, hoe vaak zij daarbij de nek hebben omvat, hoe vaak dit is gedaan met de bedoeling de bloed- of luchttoevoer te belemmeren, en hoe vaak dit heeft geleid tot letsel. De Inspectie heeft hiermee niet beoogd om exacte aantallen te verkrijgen, maar om een beeld over de praktijk op te bouwen. Door te vragen naar de frequentie van het gebruik van zowel fysiek geweld in het algemeen als van de nekklem met en zonder verwurging in het bijzonder, kan de Inspectie de nekklem plaatsen in het bredere kader van fysieke geweldstoepassing en nagaan in hoeverre het een veel gebruikte techniek betreft.

[21] In de Ambtsinstructie voor de politie en de KMar, artikel 17, eerste lid, is voorgeschreven dat feiten en omstandigheden van elk geweldgebruik worden gemeld en vastgelegd.

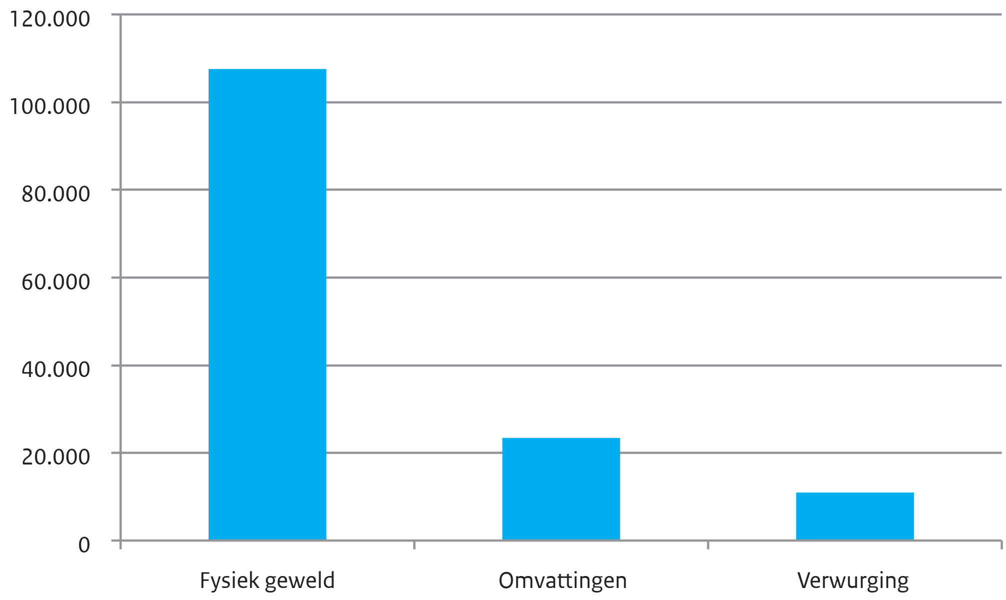
[22] De Geweldsinstructie penitentiaire inrichtingen bevat in artikel 9, eerste en tweede lid, het voorschrift om geweldsaanwending schriftelijk te melden aan de directeur. Het geweldgebruik moet daarnaast worden gemeld aan het hoofd van de DJI indien dat heeft geleid tot lichamelijk letsel van meer dan geringe betekenis en wanneer gebruik is gemaakt van een geweldsmiddel. Deze laatste categorie ontvangt de Inspectie in de vorm van piket-meldingen. De DJI heeft geen cijfers over de overige geweldsaanwendingen kunnen overleggen aan de Inspectie.

[23] De DJI heeft aangegeven dat dit punt wordt meegenomen in de voorgenomen aanpassing van het registratie-systeem (TULP).

De Inspectie heeft de resultaten van de 997 ingevulde vragenlijsten geëxtrapoleerd naar de gehele groep van medewerkers van de organisaties die uit de aard van hun werk in situaties kunnen komen waarin fysiek geweld moet worden toegepast.[24]

Omdat de vragenlijst is voorgelegd aan een (aselecte) steekproef van medewerkers, zijn de bevindingen uit de vragenlijst schattingen die in enige mate kunnen afwijken van de werkelijke waarden in de totale populatie. Daarnaast kunnen zich nog andere effecten voordoen die de resultaten beïnvloeden, zoals geheugeneffecten en de mogelijkheid dat het begrip 'fysiek geweld' door de verschillende respondenten verschillend is geïnterpreteerd (zie ook paragraaf 5.2 en bijlage II). Dit leidt ertoe dat de gevonden aantallen niet kunnen worden gehanteerd als exacte waarden, maar gezien moeten worden als een orde van grootte.

Figuur 6.1 *Aantal omvattingen en verwurgingen ten opzichte van de totaal aantal toepassingen van fysiek geweld (indicatief) per jaar*

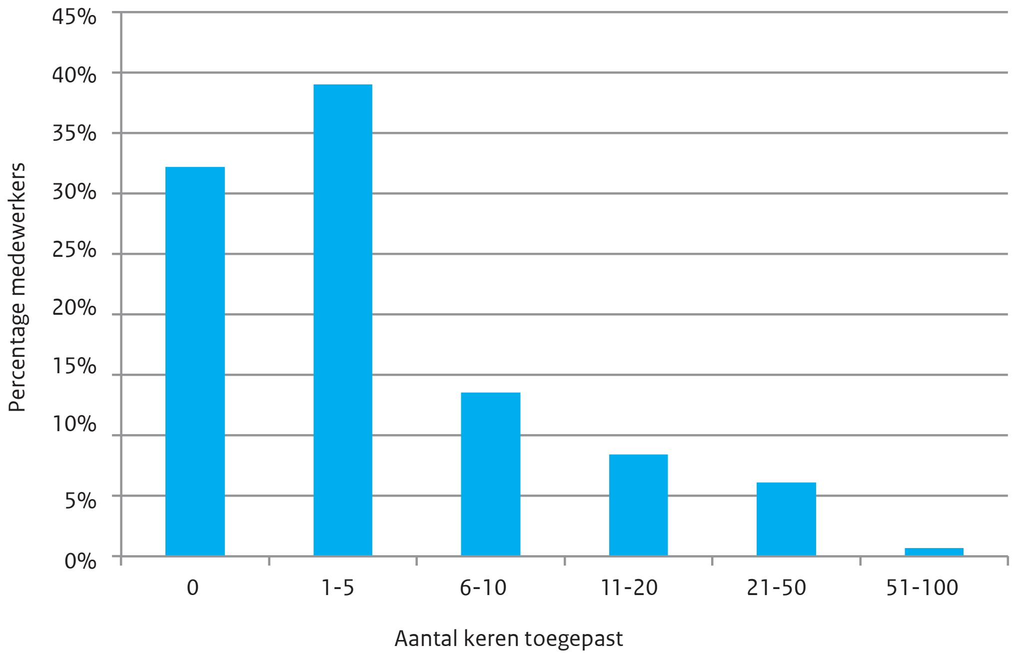
Deze grafiek geeft de resultaten weer voor de drie onderzochte organisaties tezamen.[25]
De resultaten uit de digitale vragenlijst ondersteunen de bevinding uit de interviews dat het omvatten van de nek regelmatig wordt toegepast, te weten bij ongeveer één op de vijf fysieke geweldstoepassingen. Uit de vragenlijst blijkt ook dat het omvatten van de nek in iets minder dan de helft van de gevallen gepaard gaat met een opzettelijke vorm van verwurging.

[24] De populaties zijn gesteld op: politie 30.000, KMar 5.000, PIW 2.500, IBT 950 en DV&O 450.

[25] Onderlinge verschillen tussen de organisaties zijn niet weergegeven, omdat deze over het algemeen niet statistisch significant zijn. Omdat de politie de grootste organisatie is, heeft zij het grootste aandeel in het aantal geweldstoepassingen.

Het aantal toepassingen van fysiek geweld is echter niet gelijkmatig verdeeld over alle medewerkers. Een grote groep respondenten gebruikt niet vaak geweld, een beperkt aantal van hen juist vaak (zie figuur 6.2).

Figuur 6.2 *Toepassingen fysiek geweld, verdeeld over medewerkers*

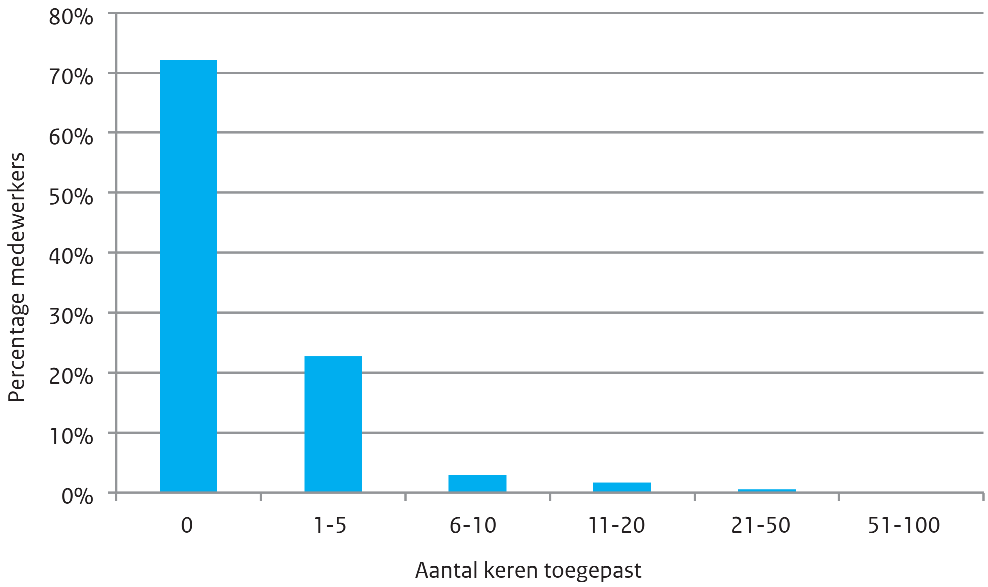

Ruim 30% van de geënquêteerde medewerkers geeft aan in de onderzochte periode geen enkele keer fysiek geweld te hebben gebruikt. Bijna 40% van de medewerkers zegt dit één tot vijf keer te hebben gedaan. Het is mogelijk dat een kleine groep medewerkers uit zichzelf vaker fysiek geweld toepast. Het kan echter ook aan andere omstandigheden liggen, zoals de eenheid/regio/inrichting waar iemand werkt of het type diensten dat iemand draait.[26] Omdat het invullen van de digitale vragenlijst volledig anoniem was, is het niet mogelijk de antwoorden te koppelen aan dergelijke mogelijk verklarende factoren.

[26] Het is voor te stellen dat een medewerker van de basispolitiezorg die vaak tijdens uitgaansavonden werkt, vaker geconfronteerd wordt met geweld dan een wijkagent .

Ook voor het omvatten van de nek geldt dat een groot aantal medewerkers dit nooit of weinig toepast en een klein aantal medewerkers vaak (zie figuur 6.3).

Figuur 6.3 *Omvattingen van de nek, verdeeld over medewerkers*

Ruim 70% van de bevraagde medewerkers geeft aan in de onderzochte periode nooit een nekklem te hebben toegepast. De groep die veel nekklemmen zegt te hebben toegepast, is daarentegen klein.

Letsel

In de digitale vragenlijst heeft de Inspectie aan uitvoerend medewerkers gevraagd hoe vaak een door hen toegepaste nekklem geleid heeft tot letsel, voor zover bij hen bekend. Er zijn echter nauwelijks gevallen boven water gekomen[27]. In een wetenschappelijke studie naar de 24 sterfgevallen na de toepassing van fysiek geweld door de politie (in de periode 2005-2012) kwam naar voren dat in twaalf van deze gevallen een nekklem was toegepast. In één van deze gevallen kon verstikking worden benoemd als doodsoorzaak.[28]

[27] Een respondent meldde één keer letsel na fysiek geweld; een andere respondent vijf keer. Dit is te weinig om betrouwbare uitspraken te doen.

[28] Lopend onderzoek uitgevoerd door mw. mr. drs. W.L.J.M. Duijst en mw. L. Dijkhuizen. Deze onderzoeksresultaten zijn vermeld in het radioprogramma Argos van 12 december 2015, maar nog niet gepubliceerd.

Omdat de geweldsregistraties te weinig informatie bevatten om vast te stellen hoe vaak uitvoerende medewerkers een nek omvatten, heeft de Inspectie deze informatie verzameld met een digitale enquête. Gezien de risico's van de nekklem als verwurgingstechniek acht de Inspectie het wel van belang dat toepassing ervan wordt gemeld, conform het uitgangspunt van de Ambtsinstructies.

Uit het onderzoek komt naar voren dat het omvatten van de nek een veel gebruikte techniek is. In ongeveer de helft van de toepassingen van een nekklem is sprake van een verwurgingstechniek. De meeste nekklemmen worden door slechts een klein deel van de medewerkers uitgevoerd.

Medewerkers gebruiken de nekklem om een persoon die verzet biedt onder controle te brengen in situaties die verbaal niet opgelost kunnen worden en waarin geweldsmiddelen niet proportioneel of passend zijn. Zij kiezen voor de nekklem omdat zij dat de meest effectieve techniek vinden. Soms is het gebruik van de nekklem meer instinctmatig ingegeven, wanneer bij de medewerkers sprake is van een verhoogd stressniveau.

Bij het onder controle brengen van een persoon door een groep medewerkers kan het risico ontstaan dat nekklem en/of houdingsverstikking te lang voortduren. In de gecontroleerde werkwijze van IBT's en bij uitzettingen van vreemdelingen wordt dit risico verkleind doordat één medewerker overzicht houdt en contact heeft. Een dergelijke regierol wordt niet gehanteerd in de basispolitiezorg en door PIW'ers.

Bijlage Documentatie

- Aanwijzing handelwijze geweldsaanwending (politie)ambtenaar (2015)
- Ambtsinstructie politie BES
- Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar
- Brief van de minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer betreffende 'Stelselherziening geweldsaanwending', 16 november 2015
- Dienstinstructie Dienst Vervoer en Ondersteuning
- Evaluatie pilot Versterking Fysieke Weerbaarheid Dienst Justitiële Inrichtingen
- Fysieke aanhouding en zelfverdediging – Koninklijke Marechaussee
- Geweldsinstructie penitentiaire inrichtingen
- Geweldsregistraties Dienst Vervoer en Ondersteuning 1 januari 2013 – 1 juli 2015
- Geweldsregistraties Koninklijke Marechaussee1 januari 2013 – 1 juli 2015
- Geweldsregistraties politie 1 januari 2013 – 1 juli 2015
- Landelijk DJI Handboek IBT
- Operationele instructie II-6-b Koninklijke Marechaussee
- Opleidingskader 'Optreden in groepsverband' – politie
- Overzicht van geweld tegen personeel waarop een ordemaatregel dan wel disciplinaire straffen volgde 1 januari 2013 – 1 juli 2015
- Overzicht opleidingen Dienst Vervoer en Ondersteuning
- Politievaardigheden onder stress, P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen, R.R.D. Oudejans, Politie en Wetenschap
- Politiewet 2012
- Procesweergave IBT-certificering – Koninklijke Marechaussee
- Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie
- Toets aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden – politie
- Uitvoeringsregeling Basis IBT-certificering – Koninklijke Marechaussee
- Verantwoord politiegeweld – rapport van de Nationale Ombudsman (2013)
- Visie op interne Veiligheid DJI

Bijlage Onderzoeks-verantwoording

In de periode 19-10-2015 tot 25-11-2015 hebben medewerkers van de politie, de Koninklijke Marechaussee en de Dienst Justitiële Inrichtingen een digitale vragenlijst over het aanleren en toepassen van fysieke gewelds- en nekklemtechnieken ingevuld Deze medewerkers zijn aselect gekozen waardoor de steekproef representatief is voor de totale populatie. In totaal hebben 997 medewerkers de vragenlijst ingevuld. Deze steekproefomvang is groot genoeg om statistisch beschouwd voldoende nauwkeurige uitspraken te doen.

Op basis van 997 ingevulde vragenlijsten worden in dit rapport uitspraken gedaan over de totale populatie politie-, DJI- en KMar-medewerkers die uit de aard van hun werk in situaties kunnen komen waarin fysiek geweld moet worden toegepast (N ≈ 40.000). Omdat de vragenlijst is voorgelegd aan een (aselecte) steekproef van medewerkers, zijn de bevindingen uit de vragenlijst schattingen die in enige mate kunnen afwijken van de werkelijke waarden van de totale populatie. Het zogenoemde 95%-betrouwbaarheidsinterval geeft aan binnen welke grenzen de waarde van de totale populatie met een waarschijnlijkheid van 95% zal liggen. Dit interval is voor een aantal bevindingen berekend. De marges zijn niet verwaarloosbaar. Zo is het gemiddelde aantal keer per jaar dat een politiemedewerker een nek of hals omvat tijdens aanhouding volgens de resultaten van de vragenlijst 0,696. Het 95%-betrouwbaarheidsinterval loopt in dit geval van gemiddeld 0,630 keer per medewerker per jaar tot 0,774 keer per medewerker per jaar.

Het is echter niet alleen de statistische nauwkeurigheid die de betrouwbaarheid van de bevindingen bepaalt. Wanneer niet iedereen die daartoe is uitgenodigd respondeert, bestaat het risico dat selectie-effecten optreden. Zo is het denkbaar dat medewerkers die wel eens letsel hebben veroorzaakt tijdens de toepassing van een nekklem, ondervertegenwoordigd zijn in de respons. Dat zou tot gevolg kunnen hebben dat bijvoorbeeld het aantal jaarlijks toegepaste nekklemmen te laag wordt ingeschat. Om die reden zijn de beoogde respondenten er nadrukkelijk op gewezen dat deelname volledig anoniem is.[29] Op deze manier is gepoogd de representativiteit zo groot mogelijk te maken. Mogelijk is dit niet volledig gelukt, en er moet daarom rekening mee gehouden worden dat de in dit rapport genoemde cijfers een onder- of overschatting van de werkelijkheid zijn.

[29] In de uitnodigingsbrief is aan de beoogde respondenten verzekerd dat deelname volledig anoniem is. De Inspectie heeft deze toezegging zeer serieus genomen. Het is technisch nimmer mogelijk geweest om persoonsgegevens zoals e-mailadressen te koppelen aan het onderzoeksbestand.

Naast de selectie-effecten is het noodzakelijk te wijzen op twee andere effecten die de meting mogelijk hebben beïnvloed. Dit betreft ten eerste het zogenoemde 'telescoping effect'. Dit houdt in dat personen, wanneer hen wordt gevraagd naar aantallen gebeurtenissen in een lange periode, geneigd kunnen zijn om gebeurtenissen mee te tellen die buiten die periode vallen of gebeurtenissen niet mee te tellen die binnen de periode vallen. De Inspectie heeft dit effect getracht te verkleinen door respondenten te adviseren na te gaan hoe vaak de gebeurtenissen zich in een kortere periode (bijvoorbeeld een maand) voordoen, en dat vervolgens te extrapoleren naar de gevraagde periode (in dit onderzoek 2,5 jaar).

Een tweede effect kan zich hebben voorgedaan bij de vraag in de digitale vragenlijst naar de toepassing van 'fysiek geweld'. Doordat dit begrip niet expliciet is gedefinieerd, is het mogelijk dat respondenten dit begrip beperkter hebben geïnterpreteerd dan de Inspectie heeft bedoeld.

Dit gevoegd bij het feit dat steekproeven altijd een zekere mate van onnauwkeurigheid met zich meebrengen, maakt het noodzakelijk de lezer erop te wijzen dat de in dit rapport gepresenteerde percentages en cijfers beschouwd moeten worden als een *orde van grootte* en niet als een exacte weergave van de werkelijkheid.

Een opmerking dient voorts gemaakt te worden over het aantal keren dat medewerkers fysiek geweld toepassen ten opzichte van het aantal situaties waarin geweld wordt toegepast. De cijfers zijn gebaseerd op wat medewerkers hebben aangegeven in de digitale vragenlijst. Omdat medewerkers vaak met twee (of meer) personen optreden, ligt het aantal gevallen waarin fysiek geweld wordt gebruikt, waarschijnlijk lager. Dit geldt echter niet voor de aantallen omvattingen van de nek al dan niet met verwurging: een omvatting kan maar door één medewerker tegelijkertijd gedaan worden.

Bij de politie bestond de nadrukkelijke wens om de vragenlijst *aantoonbaar* anoniem in te kunnen vullen. Hieraan is tegemoet gekomen door de vragenlijst op enkele dagen uit te zetten onder politiemedewerkers die op dat moment een Integrale Beroepsvaardigheden Training volgden. Men behoefde geen inlogprocedure te doorlopen. Deze afwijkende procedure heeft mogelijk consequenties voor de vergelijkbaarheid tussen de bevindingen over de politie en de bevindingen over de DJI en de KMar, bijvoorbeeld doordat het responspercentage bij de politie wat hoger is dan bij de andere onderzochte organisaties.

III Bijlage Afkortingenlijst

Afkorting	Betekenis
AZV	Aanhoudings- en zelfverdedigingstechnieken
Boa	Buitengewoon opsporingsambtenaar
DJI	Dienst Justitiële Inrichtingen
DV&O	Dienst Vervoer en Ondersteuning
EHBO	Eerste Hulp bij Ongevallen
IBT	Integrale Beroepsvaardigheden Training
IBT	Intern Bijstand Team
ILO	Instructeur Lichamelijke Opvoeding
KMar	Koninklijke Marechaussee
PCP	Pedagogisch Comité voor de politie’.
PIW’er	Penitentiair Inrichting Werker

Missie Inspectie Veiligheid en Justitie

De Inspectie Veiligheid en Justitie houdt voor de samenleving, de ondertoezichtgestelden en de politiek en bestuurlijk verantwoordelijken toezicht op het terrein van veiligheid en justitie
om inzicht te geven in de kwaliteit van de taakuitvoering en de naleving van regels en normen,
om risico's te signaleren
en om organisaties aan te zetten tot verbetering.
Hiermee draagt de Inspectie bij aan een veilige en rechtvaardige samenleving.

Dit is een uitgave van:
Inspectie Veiligheid en Justitie
Ministerie van Veiligheid en Justitie
Turfmarkt 147 | 2511 DP Den Haag
Postbus 20301 | 2500 EH Den Haag
communicatie@inspectievenj.nl | www.ivenj.nl

Maart 2016 | Publicatienummer: 91162